VITA

Még egyszer a földtulajdonról[1]

BURGERNÉ GIMES ANNA

Kulcsszavak: birtokpolitika, földtulajdon-liberalizáció, földvásárlási tilalom, birtokszabályozás, állami földalap.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyarországi földpiac liberalizációja mellett számos érv szól. Ilyen elsősorban, hogy a belföldi piacot kellene mielőbb szabaddá tenni, azaz a földvásárlási és tulajdoni korlátozásokat megszüntetni az erőteljesebb mezőgazdasági fejlődés érdekében. A külföldiek földvásárlási tilalmának megszüntetését nemcsak az EU szabad áru,- személy- és tőkeforgalomra vonatkozó irányelvei és jogszabályai követelik meg, hanem a kapitalizmus szabad áruforgalomra, vagyontárgyak és szolgáltatások forgalmára vonatkozó piaci törvényei is. Az újonnan belépett országok többsége már számottevően oldotta, illetőleg teljesen megszüntette a föld szabad forgalmára vonatkozó korlátozásokat. Mindezek ellenére a magyar kormány kérvényezni kívánja, hogy az EU további három évvel hosszabbítsa meg a szabad földpiac hétéves moratóriumát. Sőt mi több, nagy valószínűséggel olyan belföldi birtokszabályozást kíván törvénybe iktatni, amely a moratórium feloldása után is erőteljesen korlátozza a szabad földforgalmat.

Helyes lenne, ha az állam – legalább részben – a szegénység enyhítésére használná fel az állami földalapot.

BEVEZETÉS

A **gazdálkodás** felkérésére írom ezt a hozzászólást a birtokpolitikáról szóló vitához. Először úgy gondoltam, hogy bár megköszönöm a megtisztelő felkérést, de nem szólok hozzá. Hiszen hosszú éveken keresztül már mindent elmondtam, amit véleményem szerint el lehetett és el tudtam mondani e tárgyban. Most azonban, részben a politikai változások kapcsán, részben a külföldieknek történő közeljövőben lejáró földeladási moratóriummal összefüggően olyan megnyilvánulásokkal találkozom, amelyeket úgy érzem, nem hagyhatok szó nélkül.

Elöljáróban le kell szögeznem, hogy a föld szabad forgalmának híve vagyok. Ennek minden publikációmban tanújelét adtam, utoljára most megjelent könyvemben (*Burgerné, 2010*). Nemcsak azért, mert az EK Egyezmény 54(3) (e) cikkelye kimondja, hogy a Tanácsnak és a Bizottságnak el kell érnie a vállalkozás szabadságának teljes érvényesítését, többek között arra vonatkozóan, hogy valamely tagország bármely állampolgára bármely más tagországban földet és épületet szerezhessen. Hanem azért is, mert véleményem szerint minden jószág és szolgáltatás szabad forgalmát biztosítani kell.

[1] Köszönettel tartozom az OTKA-nak a cikk alapját képező kutatás finanszírozásáért.

Azt is előrebocsátom, hogy nem vagyok híve a neoliberálisok által hirdetett és támogatott korlátlan szabad versenyes kapitalizmusnak. Véleményem szerint az államnak egyrészt szociális feladatai vannak, másrészt részt szükséges vállalnia a gazdasági feladatokból, és be kell avatkoznia a gazdaság menetébe ott, ahol az szükségesnek mutatkozik. Ami a szociális feladatokat illeti, indokolt biztosítani a szociális szükségleteknek azt a minimumát, vagy ha képes rá, magasabb nívóját, amely a jóléti, egészségügyi és oktatási feladatokkal kapcsolatos. Azaz hogy senki ne éhezzen az országban, és mindenkinek legyen fedél a feje felett, hogy a legszegényebbek is hozzájussanak megfelelő egészségügyi ellátáshoz, és hogy mindenki részesüljön alapfokú és képességei szerint magasabb fokú oktatásban anyagi lehetőségeitől függetlenül. A szociális intézkedések körébe nem tartozik állami feladatként – legfeljebb társadalmiként, pl. szakszervezetiként – a versenyszféra körében történő szociális gondoskodás, a teljes foglalkoztatás biztosítása, a kívánatos bérek és jövedelmek, árak, továbbá az árucikkekkel történő ellátás biztosítása, a magánvállalatok vagy vállalatcsoportok tulajdonának, szerkezetének, berendezkedésének és működésének, értékesítésének, vételének és eladási módjának a meghatározása sem az iparban, sem a mezőgazdaságban, sem a szolgáltatásokban. Nem tartozik ide tehát a magántulajdonban és magánhasználatban lévő földnek, mint termelőeszköznek és vagyontárgynak tulajdoni és áruforgalmi rendelkezése sem.

Tudomásul kell vennünk, hogy nem szocializmusban (remélhetőleg a jövőben nem is nemzeti szocializmusban), hanem kapitalizmusban élünk. Azt is szükséges tudomásul venni, ha tetszik, ha nem, hogy részei vagyunk nemzetközi szövetségeknek, így az Európai Uniónak, amelynek elveihez és jogszabályaihoz igazodnunk kell. Azt is meg kell értenünk, hogy nem tudjuk visszaforgatni az időt sem a XVIII. és XIX., sem a XX. század első felének kapitalizmusába, bármennyire szeretnének is egyes csoportok ízlésüknek megfelelően ilyen vagy olyan korábbi gazdasági és politikai berendezkedést. A XXI. század nemzetközileg determinált kapitalista berendezkedését kell elfogadnunk.

Kétségtelen, hogy az államnak jelentős gazdasági feladatai is vannak. Ilyen a hosszú távú gazdaságpolitika kidolgozása, amellyel irányt mutat a gazdaság működése számára, és azt a különböző eszközökkel – pl. jogszabályokkal, elvonásokkal, támogatásokkal – előmozdítja a gazdaságpolitika szerinti kívánatos irányba. Ilyen a nemzeti infrastruktúra fejlesztése – és esetleg részben vagy egészben – működtetése. Ilyen az állami tulajdonú vállalatok, szervezetek, alapok stb. működtetése. De ezekben az esetekben sem mehet szembe a piaci törvényekkel. Ilyen lehet a nem kívánatos torzulások érdekében történő állami beavatkozás.

Ez utóbbi eredményessége kétséges és vitatott. Az eddig legkiválóbban működő állami beavatkozási politika is, a Keyns-i, lényegében tűzoltás szerepét tölti be. Ha a gazdaság felforrósodik, azt különböző pénzügyi eszközökkel igyekszik lehűteni, ha recesszióba süllyed vagy már válságban van, pénzügyi és foglalkoztatási eszközökkel segíti annak kilábalását. Az anticiklikus politika a tűz fellobbanását igyekszik megakadályozni, illetve ha már kitört a válság, a tüzet oltani. Szerencsére a mostani válságban a legtöbb kormány a Keyns-i gazdaságösztönző politikát igyekezett követni, szemben a monetáris közgazdászok által ajánlott megtakarító politikával. (Sajnos a válság lecsengésével a nemzetközi pénzügyi szervezetek – IMF, EBRD – ajánlásaira és előírásaira újra a megtakarító politika lép előtérbe, nagynevű üzletemberek és közgazdászok – *Soros, Roubiny, Stiglitz* – annak növekedést visszafogó és esetleg újra válságba sodró veszélyeire való figyelmeztetései ellenére.)

Ugyancsak nagynevű üzletemberek és közgazdászok ösztönöznek a világ pénzügyi rendszerének olyan szabályozására, amely kiküszöbölheti az időről időre visszatérő válságokat. Az ilyen szabályozások többnyire csak időlegesek lehetnek (lásd pl. Bretton Woods-i valutarendszer), mert a kapitalista gazdasági törvények ellene dolgoznak és a gazdasági aktorok ellenérdekeltek lehetnek.

De említhetnénk más, kisebb jelentőségű példákat is. A tőkés országok évtizedek óta küzdenek a szabad versenyt akadályozó monopóliumok és egyesülések (pl. kartellek) ellen. Törvényeket hoznak ellenük, büntetik a megszegőiket, mindhiába. A kapitalizmus monopolkapitalizmussá, sőt nemzetközi monopolkapitalizmussá fejlődött.

Mi köze mindennek a föld birtokához? A birtokviszonyok alakulásába is beavatkoznak időről időre az államok napjainkban is, az általuk kívánatos és tartós eredményeket remélve. És mostanság minél keletebbre megyünk a térképen, annál többször történik ez.

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁSOK

A II. világháborút a szovjet övezet országaiban földreformok követték. Magyarországon a kiosztott föld átlagterülete nem érte el a 3 ha-t. 1949-ben a birtokok 46,1%-a 3 ha alatti, 31,8%-a 3-6 ha, 16,7%-a 6-12 ha, 5,1%-a 12-60 ha és 0,3%-a nagyobb 60 ha-nál (*Donáth, 1977*). Nyilvánvaló, hogy a birtokok nagyobb része, több mint 80%-a nem volt alkalmas korszerű, jövedelmező gazdálkodásra kis méreténél fogva.

Alighogy megszilárdulni kezdtek az életképesebb gazdaságok, és a piacot képesek voltak ellátni élelmiszerrel, megindult a kényszerű termelőszövetkezet-szervezés, ami 1961-ig tartott. Húsz évbe telt, amíg a termelőszövetkezetek megszilárdultak, majd az 1980-as években átalakulhattak (legalábbis sokan közülük) önállóan, magas színvonalon gazdálkodó, a magán és a szövetkezeti termelést ötvöző, jövedelmező vállalkozásokká.

Az 1990-es rendszerváltozás után újabb földreformot hajtottak végre. Szétdarabolták és magánosították a jól működő szövetkezeteket és állami gazdaságokat is, és a földterület közel 2/3-át mezőgazdaságon kívüliek tulajdonába adták. A földprivatizálás eredményeképpen – a magyar statisztikai adatok szerint – 1,8 millió földtulajdonos lett Magyarországon, átlag 3 ha tulajdonban lévő földterülettel. A tulajdonosok 11%-ának 1 ha-nál, és 60%-ának 10 ha-nál kisebb lett a földtulajdona. A földterület kb. felén továbbra is átalakult és társasággá változott szövetkezetek gazdálkodtak, megkisebbedve, termelőeszközeik, állatállományuk és takarmánytermő területük egy részétől megfosztva és földjüket másoktól bérelve.

Az 1990–1994-es MDF és az 1998–2002-es FIDESZ koalíciós kormányban a hozzá nem értő és az átalakult szövetkezeteknek szándékosan kárt okozó mezőgazdasági kormányzatok még inkább szétzilálták a mezőgazdaságot. A három MSZP és SZDSZ koalíciós kormányzati időszakban (1994–1998 és 2002–2010) a kormány szintén nem sokat törődött a mezőgazdasággal, egy-egy jó szándékú mezőgazdasági miniszter igyekezetét és viszonylag csekély eredményét kivéve. A statisztika szerint az EU-ba való belépésünk után vált a mezőgazdaság jövedelmezővé az üzemek átlagában, a megemelkedett EU-támogatások következtében. A mezőgazdaság többé-kevésbé újra magához tért, de régi színvonalától messze elmaradt továbbra is.

A GAZDASÁGOK MEGSZILÁRDULÁSA

Az 1990-es évek óta végbement bizonyos birtokkoncentráció. Ma a termőterület 60%-át termelőszövetkezetek és az azokból, illetve az állami gazdaságokból

átalakult gazdasági társaságok művelik tagjaiktól, dolgozóiktól, illetve kívülálló nyugdíjasoktól és nem mezőgazdasági tulajdonosoktól bérelt földön. A földhasználati nyilvántartás az ország 7,69 millió hektár termőterületéből 6,86 millió hektárra vonatkozóan tartalmaz adatokat. Eszerint a nyilvántartott termőterület az 1. táblázat szerint oszlott meg 2006-ban.

1. táblázat

A földhasználat megoszlása és a földhasználók átlagterülete 2006-ban

Földhasználók	Összes terület	Átlagterület
Magánszemélyek	3 370 251 ha	9,04 ha/fő
Szövetkezetek	467 045 ha	360,65 ha/szöv.
Gazdasági társaságok	2 730 190 ha	303,93 ha/gazd.
Egyéb*	288 508 ha	103,67 ha/db

* Tartalmazza az önkormányzatokat, a büntetés-végrehajtó intézeteket (BVI), a magyar államot stb.
Forrás: Jelentés az agrárgazdaság 2006. évi helyzetéről. Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 2007. október.

Az 1. táblázat szerint a nyilvántartott magángazdálkodók átlagterülete valamivel több, mint 9 ha, a szövetkezeteké kb. 360 és gazdasági társaságoké 304 ha.

A 2007. évi *Gazdaságszerkezeti Összeírás* szerint a gazdasági szervezetek mezőgazdasági átlagterülete 2007-ben 386,1 ha, termőterülete 524 ha volt, az egyéni gazdaságoké 3,6 és 3,9 ha megfelelően. A birtokmegoszlás koncentráció irányába mutat. A gazdasági szervezetek 89%-a nagyobb 300 ha-nál. Az egyéni gazdaságoknak kb. 29%-a 10 és 50 ha közötti, ugyanakkor majdnem 50%-uk nagyobb 50 ha-nál. Az összes gazdaság kb. 57%-a nagyobb 300 ha-nál.

Az 1990-es évek óta mind a mezőgazdasági földterület, mind a gazdaságok száma csökkent. Csak 2000 és 2007 között 340 ezerrel csökkent az egyéni gazdaságok száma és ezerrel a gazdasági szervezeteké. A legkisebbek száma és területe csökkent, a nagyobbaké gyarapodott. Szám szerint azonban még mindig a kis gazdaságok vannak többségben, de a területarány az 50 ha-on felüliek javára dől el.

A koncentráció főképpen bérlettel ment végbe. A 2. táblázat a saját tulajdonú és a bérelt, ill. az egyéb módon használt (főként szintén bérelt) területek arányát mutatja a nyilvántartott gazdaságokban.

2. táblázat

A földhasználat jogcímek és szektorok szerinti megoszlása

(M.e.: %)

Földhasználók	Saját tulajdon	Haszonbérlet	Egyéb**
Magánszemélyek	47	27	26
Szövetkezetek	2	87	11
Gazdasági társaságok	8	55	37
Egyéb	27	15	58

** A 184/1998. (XII. 13.) Korm. rendelet szerint (többek között) főleg a haszonélvezet, részes művelés, feles bérlet, szívességi használat jogcímeket tartalmazza.
Forrás: FVM, 2006. október

A 2. táblázat szerint a magánszemélyek területének is alig fele van saját tulajdonban, a szövetkezetekének csak 2%-a és a gazdasági társaságokénak 8%-a. A magánszemélyek esetében minél nagyobb a gazdaság, annál nagyobb a bérelt terület.

A koncentráció arra is utal, hogy a gazdaságok egy része erősödik. Nagyobb terüle-

ten termelékenyebben, jövedelmezőbben képes termelni. Magyarországon 2007-ben 619 000 egyéni gazdaság és 474 gazdasági szervezet volt. A gazdasági szervezetek általában eladásra termelnek. Az egyéni gazdaságok közül azonban 52% csak saját fogyasztásra, 32% eladásra is termel, és csak 15% az, amely kizárólag értékesítésre termel (*KSH adatok*). Tehát a kb. 619 500 gazdaságból alig 100 000 az, amely értékesít. A legnagyobb, a mezőgazdasági terület 75%-án működő 7000 egyéni és társas gazdaság az ágazat összes standard fedezeti hozzájárulásának 72%-át állítja elő.

BELFÖLDI TULAJDONI KORLÁTOK

Az árutermelésre képes mezőgazdaság tehát megszilárdulni látszik, és biztonsággal képes kielégíteni a belföldi és exportszükségleteket. Érthetetlen, hogy a magyar jogrendszer miért akadályozza a tulajdonszerzési tilalommal üzemei jelentős részének, a társas gazdaságoknak további erősödését. Ennek indoka csak szubjektív lehet. A jogalkotók, amikor ezt törvénybe iktatták, nem kedvelték őket. De miért nem változtattak a törvényen a nyolc évig kormányon lévő szocialisták és szabad demokraták? Közömbösségből, lustaságból, vagy azt hitték, hogy ezzel híveket szerezhetnek maguknak az ellenzék köréből is? Egyetlen átalakult országban sem tiltják jogi személyek tulajdonszerzését, Magyarország kivételével.

Az 1994-es kisgazda kormányzat által beterjesztett törvény szerint „Külföldi magánszemély és jogi személy és … Belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli más szervezet termőföld tulajdonjogát – a Magyar Állam, az önkormányzat és a közalapítvány kivételével – nem szerezheti meg." De „Egyházi jogi személy végintézkedés, illetőleg ajándékozási, tartási vagy gondozási szerződés alapján termőföldre tulajdonjogot szerezhet." A törvény egyértelműen a termelőszövetkezetek utódszervezeteit kívánta hátrányos helyzetbe hozni, szemben másokkal, és ez beleillett a kisgazdák nagyüzemekkel szembeni diszkriminációs politikájába.

Ezáltal azonban másfél millió osztatlan földtulajdonnal rendelkező magán földtulajdonost is hátrányos helyzetbe hoztak, mivel osztatlan földtulajdonuk nagy része forgalomképtelen lett. Külső személyek, érthetően, nem vásároltak nagyüzemi táblákba beékelt parcellákat. A társas gazdaságok viszont valószínűleg hajlandók lettek volna sok, használatukban lévő osztatlan tulajdont megvásárolni az áldatlan tulajdoni helyzet rendezése érdekében, ha tehették volna. Még ma is több százezer hektár van osztatlan tulajdonban, a többszöri állami földrendezés ellenére.

A NAGYÜZEM-ELLENESSÉG

Sajnos újra felcsapott a nagyüzem-ellenesség lángja. Szirénhangok szólalnak meg, megszüntetni kívánva a társas gazdaságokat. „…a mezőgazdasági üzemszabályozásnak a nagybirtokrendszer lebontásával a földhasználó saját munkáján alapuló kis- és középüzemek megszilárdulását… kell szolgálnia;" – írja *Tanka (Tanka, 2010)* és hirdeti ugyanezt internetes cikkében (*Tanka, htpp//w.w.w..okotaj.hu*) és a Jobbik párt fórumain is, az internet tanúsága szerint.

Utoljára az 1990-es évek elején oszlatták fel a termelőszövetkezeteket egyes országokban. Miután a feloszlatás káoszt és élelmiszerhiányt okozott (mint pl. Bulgáriában), ilyen vagy olyan módon visszaállították a nagygazdaságok létesítésének lehetőségét. A német egyesítés után a német kormány volt olyan bölcs, hogy azonnal meghagyta a választást a mezőgazdaságból élőknek a társas és a magángazdálkodás között, aminek eredményeképpen Németország keleti részén a földterület kb. 50%-án ma is társas gazdálkodás folyik. Hasonló volt a helyzet a rendszerváltozás utáni Csehszlovákiában, ahol a földterü-

let nagyobb részén megmaradtak az átalakult társas gazdaságok és békésen fejlődött a mezőgazdaság. A balti országok közül Észtországban a német privatizációs ügynökség, a *Treuhandanstalt* segített a privatizációban, ezért ott nem volt olyan termelőszövetkezet-oszlatás, mint a másik két balti országban.

A 2000-es években a 3. táblázat szerint alakultak az üzemi arányok.

3. táblázat

A földhasználat szervezeti formák szerinti megoszlása a 2000-es években

(M.e.: %)

	Egyéni	Termelőszövetkezet	Egyéb jogi személyiségű társaság
Bulgária (2003)	42	40	18
Cseh K. (2005)	27	26	44
Észtország (2001)	63	..	37
Lettország (2005)	döntően egyéni	..	..
Litvánia (2005)	döntően egyéni	..	..
Magyarország (2005)	40	..	60*
Románia (2002)	55	..	45*
Szlovákia (2003)	13	49	38

*valamennyi jogi személyiségű társaság t. sz.-kel együtt
Források: országstatisztikák

Szegény Magyarország, ha újra kezdődnének a 90-es évek elején másutt már károsnak bizonyult nagyüzemoszlatások! (Igaz, hogy nálunk valószínűleg nem lenne élelmiszerhiány, mert a már ittlévő „karvalytőkék": az élelmiszerláncok és feldolgozók élelmiszerimporttal pótolnák a magyar termeléskiesést. De félre az iróniával!) Kinek használna a nagyüzemek feloszlatása? Földjüket államosítani kellene, más mezőgazdasági földekkel együtt – írja *Tanka*. A 7,8 millió hektár termőföldből 4,5 millió hektár államosítását tartja lehetőnek. Cui prodest? *Tanka* ugyan úgy gondolja, hogy az állami földek haszonbérbe adásából kisgazdaságok létesíthetők, de valójában a befektetők (nem külföldiek, hanem magyarok) kapva kapnának rajta, ha olcsón hozzájuthatnának állami földekhez.

A KÜLFÖLDIEK FÖLDVÁSÁRLÁSI TILALMA

Mint ahogyan az ő érdekük elsősorban a külföldiek földvásárlási tilalmának elhalasztása is „…Más a helyzet azokkal… a tehetős hazai magánbefektetőkkel, akik a föld árának emelkedésére játszanak és további három évig olcsón, versenytárs nélkül akarnak hozzájutni a termőföldhöz." – írja *Raskó*. És másutt: „E hatalmas értéknövekedés (mármint a föld árának további várható növekedése – saját megj.) elsősorban a már több száz hektárt spekulációs céllal összevásárolt tulajdonosoknak izgalmas, akiknek a száma néhány tízezerre tehető." (*Raskó, 2010*). Ezek szerint nem csak a külföldi befektetők spekulálnak?

De térjünk vissza *Tanka* nézeteihez: „…a brüsszeli szócsövön át a globalizmus szirénhangjai szóltak Kelet-Európához. Az OECD multi- és transznacionális mamut-

cégeinek beruházás-védelmi előszerződés-tervezet címén közzétett diktátumát ismerve – amely legalább két évtizedre gyarmati függést kíván kényszeríteni a tőkeerővel megszállt országok gazdaságára — nem lehet kétséges, hogy a »tőkés társaságok világuralma« ...az EU politikai mechanizmusát is felhasználja Közép-Kelet-Európa kisajátítására. „Hihető-e, hogy a földhasználat eltérő üzemtípusai közt a jogi személy földtulajdonossá válása hozhatja meg a – politikai szólamként megcsillantott – szektoregyenlőséget és a »gördülékeny földpiacot«?" „Mindez azzal járna, hogy a hazai lakosság – sem a mezőgazdasági versenyszférában, sem az önellátás részfoglalkozású földműveléssel való kiegészítéseként – többé nem jutna termőföldhöz, amely végleg a karvalytőke prédája lenne. A tőkeerejét nagyüzemmé koncentráló jogi személy földlekötése és gazdasági-politikai hatalma ugyanis a földszűkösséget végletesen kiélezné..." (*Tanka, htpp//w.w.w..okotaj.hu*) Elnézést a hosszú idézetekért, de ha mindezt a saját szavaimmal interpretálnám, nem hinnének nekem. A legcsodálatosabb *Tanka* okfejtésében az a logikai bukfenc, amellyel az EU anyagi támogatását kéri nézetei – azaz az EU jogrendjével, politikai és gazdasági ajánlásaival homlokegyenest ellentétes szándékai – megvalósításához.

Tanka csak utal a külföldiek földvásárlásának veszélyeire. Új népvándorlási hullámokról, új „élettér elfoglalásának" kényszeréről beszél: „A várhatóan milliós tömegű bevándorló, hontalan és menekült státusú külföldiek letelepedési és földigényének teljesítése a magyarság etnikai felmorzsolódását vetíti előre..." – írja. Eszme-társai világosabban beszélnek. A kettős állampolgárság törvényének pl. olyan veszélyeire figyelmeztetnek, hogy a magyar származású izraeli és más országokban élő zsidók is kérhetnek állampolgárságot, és mint ilyenek szerezhetnek magyar földet, elfoglalva azt a magyaroktól (*barikád. hu., 2010; ma.hu, 2010*). Ja kérem, minden törvénynek van hátulütője. Jobban kellett volna definiálni a törvényben a magyarságot a fenti igényeknek megfelelően.

A SPEKULÁCIÓ

Néhány szót a spekulációról. Egyik érv a külföldiek földvásárlási tilalmának meghosszabbítása mellett, hogy feloldásáig olyan törvényeket kell hozni, amelyek kizárják a spekulációt. Mi is az a spekuláció? Ha a kereskedő a kínálati piacon ad és vesz, akkor kereskedik. Ha a termék, amivel kereskedik, szűkössé válik a piacon és árat emel, akkor spekulál. Ha a tőzsdés normális tőzsdei ügymenetben értékpapírokat ad és vesz, akkor tőzsdézik. Ha az ügymenetben zavar támad és a zavarosban igyekszik nyerészkedni, akkor spekulál. De vegyünk a mezőgazdasághoz közelebbi példát. Nem spekulál az a gazda, aki magasabb árakra várva nem adja el közvetlenül aratás után a gabonáját? Kapronczai (*Kapronczai, 2010*) helyesen írja, hogy a föld nemcsak termelőeszköz, hanem vagyontárgy is. És kapitalizmusban a vagyontárgyakat nemcsak használják, hanem kereskednek is velük. Nem minden esetben azért veszik meg, hogy megtartsák és használják őket, hanem esetleg azért, hogy továbbadják és nyerjenek az adásvételen. Így van ez minden ingatlannal. A szocializmusban mindenkinek csak egy olyan lakása vagy lakóháza lehetett, amiben maga és családja lakott. Ma bárki kereskedhet ingatlanforgalmazással és nyerészkedhet a vétel és eladás különbözetén. A föld is ingatlan. Miért kell kiküszöbölni a vele való „spekulációt", azaz az adásvételen való nyerészkedést?

A külföldiek zsebszerződésekkel, spekulációs céllal vették meg vagy bérlik a magyarországi földek becslés szerinti 20 százalékát – mondják. Hát igen, voltak, akik azért vették meg, ill. bérlik a földeket, mert gazdálkodni akarnak rajta és vol-

tak, akik majd magasabb áron kívánják továbbadni azokat. A magyar befektetők is ezt tették és teszik ma is. (Egyébként, ha magyarok ajánlottak volna olyan, vagy magasabb árat, mint az osztrákok, a tulajdonosok nekik adták volna el a földjüket.) Azoknak a magyar földtulajdonosoknak a tömegei is spekulálnak, akik nem adják el a földjüket, mert áremelkedésre számítanak a jövőben. A spekuláció alapvető vonása a kapitalizmusnak, és ha ki akarják küszöbölni belőle, akkor ki kell küszöbölni magát a kapitalizmust is. Erre már volt kísérlet, de nem sikerült.

A NÉP-NEMZETI IDEOLÓGIA

A föld nem egyszerű termelőeszköz és vagyon – mondják. Az a nemzeti lét megtestesítője. A külföldi földvásárlások elleni egyik érv, hogy a föld nemcsak termelésre szolgál, hanem magyar anyaföld is egyben, és mint ilyen a nemzeti lét alapja. Ezért nem szabad azt a külföldiek kezére juttatni. Ez az elmélet is történelmi eredetű, akárcsak a feudális földtulajdon lebontásából származó birtokszabályozás.

Az Európa perifériáján lévő országokban sajátos népi-nemzeti eszmei és politikai áramlatok alakultak ki. Ezek az országok hosszan tartó idegen megszállásának, a késői gazdasági fejlődésnek, a késői földreformoknak és mezőgazdasági modernizálódásnak, a nagy és tömeges szegénységben élő mezőgazdasági népesség létének a következményei. Ezekben az országokban megkésett az ipari fejlődés, sokáig csekély volt a városi munkásság és az iparosok, tőkések nagy része, sőt a kapitalista nagybirtokosok egy része is külföldi, idegen származású volt. A kialakuló, a parasztságból jött és hozzá csatlakozó értelmiség a parasztság felemelésére törekedett. Eszmerendszerében a nagybirtok-ellenesség, a kisbirtokos mezőgazdaság megteremtésére és megőrzésére való törekvéssel párosult, de szerepelt benne a városellenesség, kapitalizmusellenesség és idegenellenesség is, továbbá a mezőgazdasági és vidéki fejlődés primátusának hirdetése, szemben a kapitalista ipari fejlődéssel.

A gyenge kezdeti kapitalizmus idején a nép nagy tömegét a parasztság alkotta. Ennélfogva a népiesek a népet a parasztsággal azonosították. A paraszti származást egyenlőnek tekintették a népi származással, a paraszti eszmét a népi eszmével. A föld jelentette szemükben nemcsak a korabeli gazdaság, hanem a nemzeti lét alapját is. A parasztság a földhöz kötődik és így kevésbé mobil, mint a városi munkásság. A népi értelmiségi ideológia a földhöz kötődést az anyaföldhöz való nemzeti kötődésként értelmezte. A föld megtartása a parasztság kezében és idegenektől való megvédése (idegenek alatt értve a nem népből jötteket, nem helyi származásúakat, külföldieket) nemcsak a parasztság érdeke, hanem egyben nemzeti érdek is a népi-nemzeti ideológia szerint. Az ideológiában tehát összekapcsolódott a kisbirtokos fejlődés primátusa a kapitalista ipari fejlődésellenességgel és az idegenellenességgel.

Ezeknek az eszméknek, amelyeket különböző, bal- és jobboldali politikai pártok is zászlaikra tűztek, hosszantartó a hatásuk. Nemcsak kialakulásuk korában hatottak, hanem átélték a történelmi, társadalmi és gazdasági változásokat, a földreformokat, az ipari és szolgáltatási fejlődést, a globalizálódást, a mezőgazdasági népesség csökkenését és a mezőgazdasági technika és technológia rohamos fejlődését is. Korunkban is hatnak és a külföldiektől történő földvédelem ideológia és politikai érveként szerepelnek.

Nem hinném azonban, hogy egyetlen gyakorló gazda vagy földtulajdonos is gondol arra, hogy a haza földjét árusítja,

amikor a lehető legjobb áron kívánja földjét eladni.

A FÖLD SZŰKÖSSÉGE

A másik érv a föld különleges ingatlan volta mellett, hogy szűkösen áll rendelkezésre. Ez igaz lehet Csádban és Malawiban, ahol az ország nagy része sivatag, de nem igaz a mai Magyarországon. AKSH adatai szerint az ország mezőgazdasági területe több mint 10%-kal csökkent 1990 és 2009 között. 2000 és 2007 között 7%-kal csökkent a gazdaságok összes területe. A csökkenés állandó és folyamatos. Tekintettel arra, hogy a termelés mindvégig ki tudta elégíteni a belföldi és exportkeresletet, a csökkenés a szükségleteknek megfelelően történik, ellenkező esetben területnövekedés lett volna tapasztalható. Természetesen egyre nő a művelésből kivont terület a növekvő építkezési, infrastrukturális, ipari, szolgáltatási, parkosítási stb. igényeknek megfelelően (*Tanka* szerint a termőföld művelésből való kivonását is meg kell tiltani, azaz le kell állítani az ország mezőgazdaságon kívüli fejlődését).

Másik érv a földszűkösséggel szemben, hogy szűkösség esetén, azaz ha a föld iránti kereslet meghaladná a kínálatot, akkor nem alacsony, hanem magas földárakra kellene panaszkodnunk. A földárak és a bérleti díjak ugyan növekszenek, de messze elmaradnak az olyan országokétól, amelyekben nagyobb a föld iránti kereslet.

A külföldi földárakkal kapcsolatban sok a tévhit, még a hivatalos kormányzati is. A csatlakozási tárgyalásokkor az újonnan belépő kelet-közép-európai országok kormányai a belépést követő évekre türelmi időt kértek és kaptak az EU-tól a külföldiek mezőgazdasági földvásárlásának engedélyezésére vonatkozóan. Azzal érvelve kérték a mentesítést, hogy a földárak olyan alacsonyak országaikban, hogy azok lehetővé tennék a föld külföldiek által történő spekulatív célú felvásárlását. Több ország kikötötte – így Magyarország is –, hogy amennyiben a türelmi idő lejártával a földárak még mindig alacsonyabbak lennének az EU földárátlagánál, akkor további három év türelmi időt kérhetnek (ezt szándékozik most tenni Magyarország). De nézzük csak, milyen is az az átlagos EU-földár (4. táblázat).

4. táblázat

Földárak* az Európai Unióban 2005-ben

Régi tagországok	euró/ha
Belgium	20 846
Dánia	19 995
Finnország	5 377
Franciaország	4 100**
Hollandia	29 300
Írország	16 261**
Luxemburg	112 270***
Németország****	9 416***
Svédország	3 351

* szántó, ** 2004, *** 2002, **** egész Németország
Forrás: Eurostat

A 4. táblázatból is kiderül, hogy a földárak nagyon különbözők a régi tagországokban. Az árak a luxemburgi 112 270 eurótól a svéd 3351 euróig terjednek. Nagyságuk függ a népességre és gazdaságokra jutó mezőgazdasági területtől, annak

minőségétől, a mezőgazdaság jövedelmezőségétől, a föld és termékei iránti kereslettől, a belső árszínvonaltól és még sok minden mástól. A nagy mezőgazdasági területtel rendelkező Franciaországban a földár kb. ötöde a kis területű és viszonylag nagy népességű Belgiuménak és kb. hetede a tengertől mentett földterületű Hollandiáénak. Mindezekből nehezen lehetne átlagot vonni.

Igaz, hogy ma átlagban 2500 euró körüli 1 ha föld ára Magyarországon. De attól, hogy olcsó, még nem biztos, hogy kelendő is. A balatoni házak nagy részét, amelyeket kifejezetten eladásra, sőt külföldiek számára történő eladásra építettek, évek óta nem tudják eladni, bármennyire olcsóbbak is, mint a külföldi – pl. ausztriai – nyaralók. Miért? Mert különböző okokból gyenge irántuk a kereslet. A magyar földek iránt az osztrák határon van kereslet, többnyire az osztrák gazdák részéről, akik gazdálkodásukat kívánják kiterjeszteni. A földvásárló – zsebszerződéssel, ajándékozással vagy más módon – befektetők is ezek későbbi vásárlására számítanak. Nem véletlen, hogy az ország más részein alig van ilyen jellegű külföldi földvásárlás. Európában ma már nincs ugyan nagyarányú túltermelés, de elegendő élelmiszert termelnek. Ennek növelése érdekében nincs szükség távoli földterületek megszerzésére. A külföldi gazdálkodók legfeljebb szomszédaik földjét szeretnék megvenni termelékenységük növelése érdekében. A magyar földek azért sem lehetnek általában túl vonzóak, mert Magyarország Európa peremén fekszik, és kiesik a nagy élelmiszer-kereskedelmi útvonalakból. Tengere nincs, szárazföldön pedig legfeljebb a környező országokba lehet szállítani, amelyekben viszonylag kicsi az eladási lehetőség. A zöldség-gyümölcstermelés esetleg vonzó lehet, ez azonban csak kis területet vesz igénybe, és a délebbi országok – az új EU-országok közül Bulgáriáé, Romániáé – klímája kedvezőbb számára. A földbe történő befektetés vonzó lehet az EU-támogatások megszerzése érdekében. Ezeknek azonban 2013-tól bizonytalan a jövőjük.

A BIRTOKSZABÁLYOZÁS

Szóljunk néhány szót azokról a biztosítékokról, amelyeket annak érdekében kívánnak törvénybe iktatni, hogy a termőföld ne kerüljön „spekulánsok" kezére. Ilyenek külföldi példák alapján a birtok nagyságának korlátozása, a birtoktestek központtól való távolságának előírása, a helyben lakás és a személyes gazdálkodás előírása, a birtokszerzés mezőgazdasági képesítéshez kötése stb.

A korlátozások többnyire a 100-200-300 évvel ezelőtti földreformok idejére nyúlnak vissza. Nyugat-Európában a XVIII. sz. elejétől egészen a XIX. sz. végéig és a XX. sz. elejéig (skandináv államok és a két Írország) sorozatos birtok- és agrárreformokat hajtottak végre a feudalizmus és maradványainak felszámolása érdekében. A reformországokban a kis családi gazdálkodás vált az ideállá, és a kisbirtok megőrzése a birtokszabályozások legfőbb célkitűzésévé. A szabályozás kettős célt szolgált: 1) hogy a birtokszerzéssel, adásvétellel, bérlettel stb. ne rendeződhessenek vissza a nagybirtokos viszonyok, 2) hogy a kisbirtokok életképesek maradjanak, ne menjenek tönkre, újra csak a visszarendeződés veszélyét hordozva. Az első célt a birtokforgalomra és a bérletre vonatkozó állami szabályozások voltak hivatottak elősegíteni, a másodikat a birtokok szétparcellázódásának, egészségtelenül kicsinnyé válásának megakadályozására vonatkozó törvények. Ezek a birtoknagyság minimumának előírásáról, a mezőgazdasági örökösödési törvényekről és egyéb, a fragmentálódást akadályozó rendelkezésekről és intézkedésekről szóltak.

Az első célt szolgálták a megszerezhető birtokmaximumok törvényes előírásai, az egy gazdálkodó által birtokolható gazda-

ságok számának korlátozása, az olyan új birtoktestek szerzésének tilalma, amelyek valamely meghatározott távolságnál távolabb esnek a gazdaság központjától, a nem mezőgazdasági foglalkozásúak és a tőkés társaságok mezőgazdasági birtokszerzésének és letelepedésének gátlása, illetve megtiltása, a birtokvásárlás és bérlés csak olyan személyeknek történő engedélyezése, akik vállalják, hogy a gazdaság területén laknak stb.

A törvények biztosítani kívánták annak a feltételeit, hogy a gazdaságok elegendő élelmiszert termeljenek és elégséges jövedelmet érjenek el. Többnyire előírták, hogy a farmok gazdálkodása hatékony, maximális hozamra törekvő legyen. Tiltották vagy korlátozták a mezőgazdasági üzemek földjének nem mezőgazdasági célokra történő konvertálását. Előírták, hogy a gazdálkodók a földet a lehető legjobb termékenységi állapotban tartsák fenn.

Látható, hogy ezeknek a szabályoknak a jelentős része ellentmond az EK, illetve EU szabad tőke-, birtok- és munkaerőmozgásra vonatkozó előírásainak. De ellentmond a mai túltermelést csökkenteni kívánó, a mezőgazdasági termelés ösztönzése helyett a vidéki térség nem mezőgazdasági funkcióit előtérbe helyező, környezetvédő és a birtokkoncentrációt támogató politikájának is. Ennek megfelelően a 80-as évek vége óta több országban történtek részleges vagy teljes liberalizálási intézkedések a korábbi szigorú gazdálkodási és birtokszerzési szabályok tekintetében.

Amikor a birtokszabályozás törvénybe iktatásáról van szó nálunk, rendszerint a legszigorúbb szabályozású országokra hivatkoznak, pl. Dániára és Franciaországra, mint a kisbirtokok hazájára.[2]

---

[2] Dániában az 1989. július 17-i mezőgazdasági törvény szerint a mezőgazdasági birtokosoknak – akár tulajdonosok, akár bérlők – a birtokon kell lakniuk, és gazdálkodniuk kell. Sem a tulajdonosok, sem a bérlők nem birtokolhatnak többet 5 önálló üzemrésznél egy-egy vállalaton belül. Ha a meglévő gazdaság meghaladja a 30 ha-t, akkor második gazdaság megszerzését csak rendkívüli esetekben engedélyezik. Ha valamely meglévő birtokhoz földet vásárolnak vagy bérelnek, akkor az összes üzemi terület nem haladhatja meg a 125 ha-t.
Több önálló üzemrészben történő gazdálkodás esetén az üzemrészek nem lehetnek 10 km-nél messzebb az üzemközponttól, területvásárlás vagy új bérlet esetén pedig 2 km-re.
Általában új birtok szerzése esetén a vásárlónak legalább 8 évig a birtok területén kell laknia, akár saját maga gazdálkodik rajta, akár nem.
Ha birtoka 30 ha-nál nagyobb, akkor mezőgazdasági képesítéssel kell rendelkeznie.
A területszerzés általában megtagadható, ha az tőkefelhalmozás érdekében történik vagy az ár irreális, illetőleg ha egészségtelen birtokstruktúra vagy tulajdonmegoszlás kialakulásához vezet.
Korábban tiltották, de ma is erősen korlátozzák a jogi személyek által történő földvásárlást, illetőleg bérlést. Tőkés társaságok csak abban az esetben szerezhetnek mezőgazdasági üzemet, ha a társaság egy tagja a részvények vagy a részjegyek többsége felett rendelkezik és teljesíti a törvény által meghatározott személyi követelményeket.
Tudomásom szerint az 1989-es törvényhozás óta növelték a megszerezhető és bérelhető föld felső határát.
Egyébként Dániát nemrégiben figyelmeztette az Unió, hogy földtörvénye túlságosan szűkre szabja a külföldiek lehetőségeit, ezáltal akadályozva az egyik uniós alapelv, a tőke szabad áramlásának maradéktalan teljesülését.
Franciaországban a törvény a gazdálkodó személyének változását vonja ellenőrzése alá, akár tulajdonos, akár bérlő az illető. 1990-ben és 1995-ben, a mezőgazdaság modernizációs törvényével összefüggésben, a központi szabályozás helyébe a regionális lépett, és a regionális hivatalok számára egy olyan iránymutató minimális birtoknagyságot jelöltek meg, amely alatt nem szükséges a birtokszerzéshez engedélyezési eljárás. A törvény szerint meghatározott minimális nemzeti üzemnagyság 25 ha, amely a helyi adottságok és a termelési irány (pl. a nizzai üvegházi szegfűtermelés számára 0,5 ha, az alpi legelők számára 250 ha) szerint változtatható. A minimális üzemnagyság 2-3-szorosra növelése, illetve megosztással történő csökkentése engedélyköteles.
Engedélyhez kötött a birtokszerzés, ha a mezőgazdasági üzem területe koncentráció vagy más üzemekkel történő egyesülés révén meghalad bizonyos megállapított felső határt, vagy ha valamely társaság létesítésekor a hivatásos gazdálkodók száma haladja meg a megállapított felső határt, ha az üzem természetes személyek általi létesítésekor, növelésekor vagy több üzem egyesítésekor a személyeknek nincs elegendő szaktudásuk vagy gazdálkodási tapasztalatuk, az olyan üzemi változások – üzemlétesítés, birtoknagyobbítás vagy egyesítés –, amelyek esetében minimális életképes területnagyságú üzemek szűnnek meg vagy válnak kisebbé, vagy ha a birtokszerzéssel az üzem elveszíti valamely, a gazdálkodáshoz szükséges épületét, illetőleg a gazdaság központjától távol eső tábla válik az üzem részévé.
Minden esetben megadandó az engedély, ha a gazdálkodó egymástól távoli vagy szétszórt táblákat egyesít a jobb üzemi struktúra kialakítása érdekében. Több esetben a törvény csak bejelentési kötelezettséget ír elő, így pl. a mellékfoglalkozású gazdálkodók számára bizonyos esetekben, rokonok közötti öröklés, illetőleg üzemátadás esetén, a települési szövetkezetek bizonyos tranzakciói esetén, házastársaknak történő átadás esetén stb.
A földpiac jelentős szereplője a Földrendezési és Mezőgazdasági Beruházási Társaság, melynek tulajdonosai mezőgazdasági ér-

A 2005. évi *Gazdaságszerkezeti Összeírás* szerint a dán gazdaságok 77%-a, a franciák 81%-a és az EU-15 országok átlagában a gazdaságok 67%-a nagyobb 50 hanál. Sajnos az Eurostat nem közöl az ennél nagyobb birtokokra vonatkozó statisztikákat, de valószínűleg jelentős súllyal szerepelnek ezek is az átlagban.

Úgy gondolom, hogy nálunk valami hasonló szabályozást javasolnak azok, akik a spekulációt kívánják kiküszöbölni a földpiacon. Szerintem azonban, ha törvénybe is iktatják az ilyen jellegű szabályokat, hatékonyságuk igen kétséges lehet. Elképzelhető, hogy Dániában és Franciaországban betartják a törvényeket, de nálunk, ahol a kijátszásukra igen fejlett technikákat alkalmaztak eddig is, eredményességük megkérdőjelezhető. Itt is alkalmazható pl. a birtokok szétíratása, a zsebszerződések, ajándékozások, és még sok más eszköz, amiben a magyar jogászok és ügyfeleik igen találékonyak.

Emellett megjegyzendő, hogy valamennyi külföldi szabályozásban szerepel a minimális (életképes) birtokméret előírása, a birtokok egybetartási kötelezettsége az egy örökösnek való juttatással és a parcellák birtokméretet veszélyeztető eladási tilalmával, továbbá a parcellaegyesítés támogatásával. Kíváncsi vagyok, hogy a szabályozási tervezetekben ezek a tényezők szerepelnek-e?

AZ ÁLLAMI FÖLDALAP

A kb. másfél millió hektár nemzeti földalapból mintegy félmillió hektár a szántó. Lapértesülések szerint a nemzeti földalapot családi és kisgazdaságok kiegészítésére szánja a kormány, és a továbbiakban elővásárlási jogot tervez az állam számára.

Az országban rettenetesen nagy a szegénység. Felértékelődött a mini gazdaságok jelentősége a családok élelmiszer-ellátásának szempontjából. Mint említettük, a 600 ezer körüli magángazdaság nagyobb része is önellátásra termel. Az ország északkeleti részein és a Dél-Dunántúlon, de más területeken is egész falvak népessége munkanélküli, és a csekély segélyekre utalva, más lehetőség híján, jóformán éhezik. Ezek elsősorban cigányok, de nem cigányok is vannak közöttük. Ha csak akkora földet kapnának az állami földalapból, amely maguk és családjuk élelmezésére elegendő, és a művelési eszközökhöz – akármilyen egyszerűekhez – való hozzájutáshoz, továbbá tanácsadással segítenék őket, legalább az éhezéstől megmenekülhetnének. A kormánynak kezelnie kellene ezt a problémát. Nem elég a hosszú távú foglalkoztatásbővítéssel, a képzés növelésével terveznie. A bűnözés csökkentését sem elsősorban a rendőrség és a jogrendszer erősítésével lehet megoldani. Sok éhes ember akkor is lopni fog, ha több lesz a rendőr, és szigorúbbak az ítéletek. A szociális feszültség egyre nő, nem szabadna engedni, hogy robbanásig feszüljön.

A BEFEJEZÉS HELYETT

Az elmúlt évek alatt a legtöbb új EU-országban oldódtak a földpiaci korlátozások. Mint említettük, a jogi személyek

---

dekképviseleti szervek, kamarák és agrár-hitelintézetek. E földalapkezelő szerv elővásárlási joggal rendelkezik bizonyos esetekben bármely elidegenítésre váró mezőgazdasági ingatlanra, sőt a vételárat maga állapítja meg. Ez ellen a tulajdonos csak a bíróságon élhet kifogással. A megszerzett földrészleteket a Társaság racionálisan művelhető egységekké formálja, majd köteles 5 éven belül gazdálkodók számára értékesíteni vagy legalább 18 (9+9) évre haszonbérletbe adni.

A francia jog kedvezményezi a hivatásos gazdálkodókat a gazdaság létesítésénél. A birtokszerzési engedélyt többnyire ezek kapják meg. Hivatásos gazdálkodóknak számítanak azok, akik minimum 5 éves mezőgazdasági gyakorlattal rendelkeznek, illetőleg 3 évessel, amennyiben mezőgazdasági képzettségük van.

Megjegyzendő, hogy mindenütt, ahol szigorú a birtokszabályozás, a birtoknagyság minimumát is előírják és a birtok egybetartásának kötelezettségét örökösödési rendszabállyal, továbbá a parcellák eladásának olyan szabályozásával, amely nem csökkenheti a birtokot az előírt minimum alá, a parcellaegyesítés támogatásával és hasonló intézkedésekkel.

A maximális birtoknagyság előírása általában az újonnan megszerzendő birtokokra vonatkozik.

földvásárlását egyetlen ország sem tiltja. Bulgáriában a külföldiek hazaiakkal történő közös vállalkozásban vehetnek földet. Lengyelországban a külföldiek is vehetnek földet, ha a Külügyminisztérium és a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium engedélyezi azt. Észtországban bizonyos méretható alatt vehetnek földet a külföldiek. Románia külföldi és hazai közös vállalkozások, továbbá külföldi leányvállalatok számára tette lehetővé mind a földvásárlást, mind a bérletet. Csehország és Szlovákia 2007-ben teljesen megszüntette a külföldiek földvásárlási tilalmát.

Úgy sejtem, hogy Magyarország meg fogja kapni a földliberalizáció további három éves halasztási engedélyét. Egyrészt az EU-15-ök esetében is közel 35 évig tartott, míg az teljességgel megvalósult 2002-re. Másrészt az EU számára a válság utóhatásainak kezelése, a görög államcsőd megakadályozása, a nagy költségvetési hiányok csökkentésének segítése a legfőbb gondja manapság, és kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy a magyar földliberalizációt kikényszerítse. Ez csak a saját véleményem, nem vagyok jós, sem bennfentes. A halasztáshoz talán az a remény is hozzájárul – bár pillanatnyilag úgy látszik, hiába –, hogy más, új EU-országokhoz hasonlóan, Magyarország oldani fogja a földpiaci korlátozásokat, külső ráhatás nélkül is. Magyarországot egyébként sem sorolják a gazdasági téren olyan jó helyzetben lévő új EU-országok közé, ahol a földpiac bővítése lenne az egyik legfontosabb megoldandó probléma.

Mi várható mindezek után?

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) barikád.hu (2010): Zsidó vircsaft? Kettős állampolgárság és földtörvény. 06-10. – (2) Burgerné G. A. (2010): Az Európai Unióba újonnan belépett és jelölt országok gazdasága. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 335 p. – (3) Donáth F. (1977): Reform és forradalom. A magyar mezőgazdaság strukturális átalakulása 1945-1975. Akadémiai Kiadó, Budapest – (4) Kapronczai I. (2010): A földbirtok-politika választ igénylő kérdései. Gazdálkodás 54. évf. 2. sz. 191-201. pp. – (5)ma.hu (2010): Földszerzési kiskapu a kettősöknek? Kipukkaszthatja a földtörvényt a kettős állampolgárság. június 23. – (6) Raskó Gy. (2010): HVG március 20. 87. p. – (7) Tanka E. (2010): Kitörési esély a magyar birtokpolitika zsákutcájából. Gazdálkodás 54. évf. 3. sz. 333-343. pp. – (8) Tanka E.: Földet visszsza nem kapunk? htpp//w.w.w.okotaj.hu